

Vad händer inom utbildningshistoria – några nedslag

Thom Axelsson

Thom Axelsson, lektor, Malmö universitet,
thom.axelsson@mau.se <https://orcid.org/0000-0001-5562-5540>

Inledning

Utbildning brukar ses som lösningen på en rad olika problem i samhället, allt från sociala orättvisor till att servera näringslivet med adekvat arbetskraft. Få ämnen i den samhälleliga debatten väcker så starka känslor som utbildning gör. Inte sällan diskuteras utbildningen och dess roll med överhettade politiska och ideologiska tongångar. Eller som idéhistorikern Sven-Eric Liedman uttrycker det,

Skolpolitiken är ett område där ideologier och ideologiska skillnader framträder ovanligt tydligt. Inte bara inställningen till det förflutna och framtiden verbaliseras där utan också jämlikhetens och elitismens ideal, liksom kraven på frihet och emancipation och kraven på disciplin och medborgaranda. (Liedman 2003, s. 215)

Den historielösa diskussionen i utbildningsdebatten som politiker och en del populistiska debattörer hänger sig åt är ofta svepande och missvisande. Inte sällan handlar det om att ge förenklade förklaringar och därigenom ta billiga politiska poänger (se t ex GP 20/9 2016; Expressen 25/8 2016; SvD 6/12 2016; DN 2/7 2018; SvD 20/8 2017). De mer komplexa och svårfångade skeendena i historien och mer djuplodande analyserna av dessa lämnas som regel därhän. För den som vill söka förstå utbildning – bortom olika ideologiska försanthållande – är utbildningshistoria nödvändig.

Den tidiga utbildningshistoriska forskningen var under första halvan av 1900-talet detsamma som att skriva pedagogikens historia. Efter andra världskriget var det historiska intresset inom pedagogikämnet under lång tid

obefintligt. Inom historievetenskaperna hade utbildningsvetenskap ett litet utrymme och behandlades tämligen styvmoderligt. Den utbildningshistoriska forskningen följde i stort trenderna inom historia, det vill säga med en betoning på politisk historia fram till mitten av 1960-talet då ett starkt inslag av socialhistoria gjorde sig gällande. Med det följde också en revisionistisk historieskrivning där utbildning allt mer kom att studeras som en form av maktmedel. Detta brott mot den tidigare politiska historieskrivningen skedde för svensk utbildningshistorisk forsknings del något senare, men var ett rejält omtag vad gäller historieskrivning kring utbildning (Larsson 2017; Larsson & Westberg, 2019; jfr Sandin & Säljö 2008).

Senare utbildningshistorisk forskning har också många gånger klandrat den tidigare forskningen för att i huvudsak vara driven av enskilda aktörer, ofta med ett eget intresse i det som beforskades, att den var fragmentiserad, att den var beskrivande och ateoretisk eller att den var starkt ideologiskt driven. Till detta kan också läggas en tämligen kontextlös och ibland teleologisk historieskrivning. Det senare innebär att forskaren – oavsett vilka perspektiv som används för att tolka historien i övrigt – tenderar att beskriva historien med facit i hand. Ett sådant exempel kan vara den svenska enhets-skolans genomförande under 1960-talet, då den beskrivs som en ”målgång” på den diskussion som startade redan under början av 1800-talet. Det sättet att skriva historia liknar en så kallad “whig-tolkning”, vilket bäst kan beskrivas som en historieskrivning som ser det förflutna som en stadig förflyttning mot frihet och framsteg, vilket sedan kulminerar i en modern liberal demokrati. Utifrån denna normalhistoria har man sedan försökt att identifiera föregångare till den dagsaktuella situationen (Depaepe 2010b; Englund 2004; Forsberg & Sundberg 2017; Liedman 2000; Pettersson 2003; Westberg 2017).

Under 1990-talet vann en ny kultur- och utbildningshistoria mark som delvis förde forskningen i en annan riktning än tidigare. Här betonades att skolans historia har formats av många parallella förändringsprocesser. Det innebar att man tillmätte allt från klassamhällets och demokratins utveckling till förändrade föreställningar om samhällets behov av kvalifikationer och krav på medborgarna en större betydelse. Den nya kulturhistoriska forskningen lyfte fram – inte minst med inspiration från barndomssociologin – hur nya vetenskapliga rön om barn, deras uppväxtförhållanden, läraryrkets förändring fick stor betydelse i synen på barn. Därmed fick barn och barndomens historia, med betoning på barns egna kulturella och sociala villkor,

ett större genomslag också i den utbildningshistoriska forskningen (se t ex Corsaro 2014; James & Prout 2014; Sandin & Sundqvist 2014).

Samtidigt fick också den så kallade *lingvistiska vändningen* något av sitt genombrott inom historieforskningen. Det innebar att mer uppmärksamhet riktades mot språkets roll och diskursiva praktiker. Historiker kom allt mer att intressera sig för kunskapsområdets berättarstrukturer och vad som skulle kunna kallas för textmässiga tystnader eller blinda fläckar. Med detta grepp fokuserades, som Marc Depaepe (2010a) skriver, de diskurser som kan sägas strukturera utbildningsområdet, snarare än på de enskilda individer vilka antas ha bidragit med impulser till utbildningsmässiga innovationer och förbättringar.

Vad äldre utbildningshistorisk forskning också ofta har gemensamt är att den tecknar den framväxande massutbildningen med ett ovanifrånperspektiv. I utbildningshistorisk forskning under 2000-talet, såväl internationell som nationell, finns däremot ett större inslag av forskare som betonar det lokala planets betydelse för massutbildningens framväxt (Westberg 2018). I stället för att utgå från att det alltid skulle vara staten, som via olika myndigheter, är den viktigaste aktören och pådrivaren, utgår denna historieskrivning istället från det som brukas benämnas som historia underifrån. Det är ett sätt att skriva historia som bland annat hämtade inspiration från historiker som Eric Hobsbawm (1988) och dennes så kallade gräsrots-historia.

Från detta perspektiv utgår analyserna från regionala och lokala praktiker och skillnader snarare än från statliga och nationella påbud. Med andra ord är det inte den nationella eller demokratiska fostran som nödvändigtvis behöver stå i första rummet när massutbildningens framväxt beskrivs, utan det är en historieskrivning som i stället tar sikte på specifika fenomen i skolans historia och hur dessa har förändrats över tid. Sådana exempel på forskning kan då vara frågor kring mobbning och kamratrelationer (Larsson 2010), skolans utemiljö (Larsson, Norlin & Rönnlund 2017) eller hur föreställningen om barns känslor blev en allt viktigare del av skolans vardag (Landahl 2015), bara för att nämna några. Dessa fenomen kan följas över tid och/eller jämföras med andra regioner och lokala praktiker.

Utbildningshistoria som akademisk disciplin

I Sverige utvecklades utbildningshistoria aldrig till en egen akademisk disciplin, utan kan bäst beskrivas som ett brett tvärvetenskapligt forskningsfält med kopplingar till ämnen som historia, ekonomisk historia, idéhistoria,

pedagogik, psykologi, sociologi, socialt arbete, etc. Efter att ha fört en relativt tynade tillvaro under lång tid började emellertid utbildningshistoria mot slutet av 1900-talet få ny vitalitet. Även om den internationella utbildningshistoriska forskningen har haft det tämligen svårt att få genomslag under de senaste decennierna, har svensk och nordisk utbildningshistoria utvecklats till ett livaktigt forskningsområde, och utbildningsvetenskap har i flera avseenden flyttat fram sina positioner (se t ex Broady, Larsson & Westberg 2010; Lindmark 2015; Linné 2018).

Under samma period har fruktsamma tvärvetenskapliga miljöer för utbildningshistoria formats och utvecklats. För svensk del var inte minst Vetenskapsrådets inrättade av en utbildningsvetenskaplig kommitté 2001 betydelsefull. Denna kommitté har beviljat finansiering för en rad utbildningshistoriska projekt, och särskilt miljöerna i Umeå och Uppsala blev stärkta av detta. I Uppsala drog man 2005 igång en nationell forskarskola i utbildningshistoria som var finansierad av Vetenskapsrådet, och samma år bildades också ett utbildningshistoriskt nätverk. Det senare kan även ses som en del av den nordiska pedagogik- och utbildningshistoriska konferens som startade 1998 och därefter återkommit vart tredje år.

Ett annat initiativ för att stärka utbildningshistoria togs i och med inrättandet av tidskriften *Nordic Journal of Educational History*. Tidskriften kom ut med sitt första nummer 2014 och har sitt säte vid Umeå universitet, men redaktörskapet delas med Uppsala och redaktionskommittén har flera nationella och internationella inslag. Skribenterna kommer dock i huvudsak från Skandinavien.

Samtidigt har flera starka utbildningshistoriska miljöer fortsatt att utvecklas, där tendenser finns på en starkt disciplinär identitet. Vid sidan av Daniel Lindmark, som sedan länge varit ledare för den utbildningshistoriska forskningsmiljön i Umeå som professor i historia med utbildningsvetenskaplig inriktning, befordrades Anna Larsson 2016 till professor i idéhistoria med inriktning mot utbildningsvetenskap. Under våren 2018 befordrades Joakim Landahl till professor i pedagogik med inriktning mot utbildningshistoria vid Stockholms universitet. I Uppsala, där det tidigare funnits tre lektorer i utbildningshistoria verksamma vid lärarutbildningen, befordrades Esbjörn Larsson hösten 2018 till professor i utbildningshistoria. Utöver nämnda miljöer finns det flera andra etablerade miljöer – exempelvis vid Linköping, Stockholm, Malmö, Södertörn och Örebro – som tangerar det utbildningshistoriska fältet.

Mot bakgrund av tematiken i föreliggande Educare-nummer kan det vara på sin plats att ställa frågan vad som egentligen avses med begreppet utbildningshistoria? Det utbildningshistoriska fältet kan innefatta flera saker och andra begrepp som har använts i sammanhanget är till exempel undervisningshistoria, pedagogikens historia, historisk pedagogik och pedagogisk historia. Utbildningshistorikern och pedagogen Johannes Westberg (2017) rekommenderar att begreppet utbildningshistoria används när historiska perspektiv läggs på utbildning. Därtill menar han att det finns goda skäl att förespråka en bred definition av begreppet. Han lyfter till exempel fram områden som förskola, bibliotek, skolväsendet, yrkesutbildning, universitet, museum och idrottsliv och anser att dessa områden mycket väl kan var en del av det som studeras inom utbildningshistoria. När utbildning ska studeras går det heller inte att bortse från sociala, ekonomiska, kulturella och politiska förutsättningar. Med andra ord är det motiverat att ha en bredd i utbildningshistoria som också knyter an till större samhällsliga perspektiv. Trots att det, som Westberg (2017) påpekar, finns många olika synpunkter på var den utbildningshistoriska forskningen hör hemma och hur den ska bedrivas, så finns det god samstämmighet kring att den bör bedrivas.

Som framgått ovan så gör jag här inga anspråk på att teckna en heltäckande bild av det utbildningshistoriska fältet, utan det kan snarare ses som några övergripande linjer. För den som intresserar sig för ämnet är den nyss anförda artikeln av Westberg "Vad är utbildningshistoria? Ett utbildningsfältets historia, framtid och relation till pedagogikämnet" och antologin *Utbildningshistoria* (2019), under Esbjörn Larsson och Johannes Westberg redaktörskap, en lämplig start. I antologin samlas en rad forskare som från olika perspektiv knyter an till utbildningshistoria, vilket således ger en bra översikt av området och en god ingång till vidare läsning. För den som är intresserad av metodologiska och teoretiska diskussioner kring utbildningshistoria kan Marc Depaepes (2010a) artikel, "Utbildningshistoria som forskningsområde: Några historiografiska, teoretiska och metodologiska synpunkter", vara ett bra avstamp.

Ovan hävdade jag att det finns en del ideologiska kontaminationer i den politiska och mediala debatten om utbildning. I viss mån gäller detta också delar av den tidigare (och kanske också nutida) utbildningshistoriska forskningen. Det förefaller emellanåt vara svårt för en del forskare att helt frigöra sig från dessa ideologiska och teleologiska tendenser och det finns några olika former av historieskrivning som tämligen omgående har infunnit sig när utbildningssystemets framväxt och utveckling ska beskrivas (se t ex Ax-

elsson 2007; Westberg 2017). Något kort om dessa skrivningar, eller narrationer, behöver lyftas fram innan vi går vidare med att närmare presentera innehållet i föreliggande temanummer.

Narrationer om utbildning i det moderna

Något förenklat innebär upplysningsprojektet en strävan att förena den vetenskapligt-teknologiska framstegsprocessen med människors frihet och lycka (Liedman 2003). Kunskap skulle befria medborgaren från dogmer, mysticism, exploatering och lidande. I västvärlden fick massutbildningen en stor betydelse för att realisera upplysningsprojektet, det vill säga framsteg genom ökad kunskap (absolut kunskap) och mänsklighetens befrielse genom denna kunskap, universell emancipation (eller frihet). Den franske filosofen Jean-François Lyotard kallar detta för de två viktigaste metanarrationerna i det moderna. Han hävdar att de skapades för att i framtiden kunna svara på de problem som samhället hade att möta. Att förvärva kunskap blev en livsuppgift, ett kall, för alla människor för att skapa ett större välstånd. Dessa metanarrationer har, för Lyotard, sin början i och med franska revolutionen 1789. Han anser att de är politiskt problematiska, eftersom de så starkt strukturerar vårt tänkande (Lyotard 1984; Malpas 2003).

I grund och botten handlar dessa narrationer om hur det goda samhället ska uppnås. Problemet med detta är, enligt Lyotard, att historieskrivningen tenderar att bli universell. "Sanningen" hålls till handa av auktoriteter som avgör hur människor ska leva för att nå det goda samhället. Detta, menar han, kan generera ett system som inte går att ifrågasätta och narrationerna kan således verka på ett totalitärt sätt. Historieskrivningen kan vara, och har ofta varit, ett sätt att producera och reproducera narrationerna om absolut kunskap och emancipation. Hur vägen till detta goda samhälle ska ske utgår som regel, enligt Lyotard, från nämnda narrationer. I den marxistiska narrationen är det befrielse från exploatering och ett orättvist klassamhälle som är det centrala. I den kapitalistiska narrationen är det frihet och utveckling från fattigdom genom tekniska och industriella innovationer som fokuseras (Lyotard 1984; Malpas 2003). I båda tolkningarna ses emellertid skolan som en viktig del av lösningen. Dessa narrationer visar sig emellanåt också i den utbildningshistoriska forskningen och för ofta med sig ett utvärderande anslag om hur skolan har lyckats med sitt uppdrag.

De olika tolkningarna av skolans expansion kan då närmast karikatyrmässigt sammanfattas på två sätt: Å ena sidan förstås skolan som en del i ett

liberalt och socialdemokratiskt demokratiseringsprojekt. Massutbildningen, som på allvar slog igenom kring sekelskiftet 1900, kan då tolkas som en seger för demokratin och den liberala ideologin. Sett ur detta perspektiv var skolans främsta uppgift att förmedla kunskap som tillfredsställde både individen och samhället. Skolans kvalificerande funktion, det vill säga kunskap för arbetsmarknaden betonas, och tillskrivs en stor betydelse som progressiv kraft och samhällsförändrare. Å andra sidan förstås och tolkas skolan som ett redskap för konservativa krafter att fostra, kontrollera och bevara rådande samhällsordning. En konserverande kraft som återskapar det bestående mönstret i samhället. I den tolkningen betonas att skolan fungerande segregering genom sin reproducerande eller ideologiska funktion (se t ex Florin 1987).

Oavsett vilken förklaring till skolans expansion som betonas går det ofta att skilja på ett konsensus- och konfliktperspektiv. Den förstnämnda tolkningen innebär att det fanns en grundläggande samstämmighet mellan individens önskemål och den politiska, sociala och ekonomiska förändringen. Ofta kopplas denna tolkning till den ökade demokratiseringen. Från det andra perspektivet tolkas skolans roll som att anpassa den framväxande arbetarklassen till nya krav och sociala roller i produktionen och det politiska livet (se t ex Sandin 1986). Vad gäller skolans reformer tenderar de forskarna som betonar skolans fostrande och ideologiska funktion att ansluta sig till ett konfliktperspektiv, medan de som betonar skolans samhällsförändrande och progressiva kraft tenderar att tolka skolan ur ett konsensusperspektiv.

De som betonar konflikt gör det ofta med hjälp av en marxistisk tolkningsram. Den statliga skolan ses som den arena där den styrande klassens ideologi förs vidare till nästa generation. Främst är det betydelsen av social klass och kön som betonas i det konfliktinriktade perspektivet, men också geografi, etnicitet och ålder förekommer. Det är en kritisk tolkning som gör gällande att skolan i allt för hög grad har ägnat sig åt social kontroll. Omvänt tolkas skolan från ett konsensusperspektiv, ofta med liberala förtecken, som den institution som driver den tekniska och sociala utvecklingen. Skolan må visserligen ha haft sina brister, men den blev bättre och bättre. Från det perspektivet har skolan starkt bidragit till människans frigörelse och emancipation i samhället. Detta har skett hand i hand med sociala, ekonomiska och politiska förändringar.

Under de senaste decennierna har den utbildningshistoriska forskningen rört sig bort från denna polariserade syn på utbildningsväsendets framväxt. Den australienske skolforskaren Ian Hunter har till exempel hävdats att fram-

växten av den statliga obligatoriska skolan måste förstås mot bakgrund av särskilda historiska kontexter, där den framväxande massundervisning främst hade administrativa frågor att lösa. Etablerandet av skolan skedde under ”röriga” och omvälvande tider i samband med en ny formering av staten. Hunter ger flera exempel på dessa förändringar och hävdar att detta ledde fram till ett nytt sätt att styra medborgarna, en ny politisk rationalitet. Hunter menar därför att den statligt administrerade utbildningen varken behöver tolkas med liberala eller marxistiska ramar, utan anser att det finns anledning att ifrågasätta båda dessa sätt att tolka och förstå skolan (Hunter 1994; Hunter 1996). Hunters poäng är att båda teorierna härstammar från samma principer och föreställningar, dels om utbildningens primat, dels utifrån särskilda uppfattningar om människan. Hunter skriver:

This is a conception of the person as a self-developing subject, who ”learns” through freedom. And for whom the school is thus only an instrument of the person’s own self-realization or *Bildung*. (Hunter 1996; s. 145–146)

Det finns, menar Hunter, ett spel mellan verklighet och ideal som genomsyrar utbildningsteori och historieskrivning som ger en egendomlig ambivalens till skolsystemet. Skolsystemet kommer aldrig, hävdar Hunter, att vara så bra som dess kritiker önskar att det var, men det kommer heller aldrig att bli så dåligt som de anser att det är (Hunter 1996). I den politiska debatten såväl som i den utbildningsvetenskapliga forskningen finns det en benägenhet att glömma bort just dessa utopiska inslag i skolan. Som regel finns det ett glapp mellan hur skolan borde vara och hur den är, ett glapp som inte är möjligt – och kanske heller inte önskvärt – att helt överbrygga. Poängen är att skolan inte kan studeras som en ”färdig produkt”, utan bör ses som en pågående process utan slut.

Det må vara en grov förenkling, och något av ett överspelat forskningsläge, att bara beskriva skolan som enkom kunskapsförmedlare eller att den bara skulle socialisera eleverna, men det visar alltså på något väsentligt i debatten om utbildning (Berg 2017). Uppmärksammandet av de språkliga aspekterna i det historievetenskapliga arbetet har, som Marc Depaepes (2010a) påpekar, tydliggjort att historia är en berättande vetenskap. Som sådan har den sin egen diskursiva makt, vilket för med sig att också historieskrivning inte sällan bär på budskap som härrör från sociala, politiska eller ideologiska strävanden. Som forskare är det därför viktigt att vara på sin vakt mot dessa tendenser och i stället låta de historiska perspektiven tydliggör

skillnaden mellan utbildningens mål och resultat. Det centrala i sammanhanget är att det fordras en förening av metoder och synsätt med flera olika perspektiv. Ett sådant angreppssätt rustar oss bättre att hantera olikartade och ibland motsägelsefulla beskrivningar av utbildningens historia. Ett annat sätt att uttrycka det är, som Depaepes gör, att de nya kultur- och utbildningshistorikerna försöker förstå hur språk och kultur samverkar med våra handlingar enligt en egen logik, eller rationalitet. Det är perspektiv som ger möjlighet att öppna upp för omedvetna aspekter av berättelsen. Detta ska emellertid inte tas som intäkt för att texter kan tolka eller återge vad som helst som finns utanför texten, utan snarare som källmaterial vilka kan visa på de strukturer och processer som möjliggjort produktionen av dem (Depaepes 2010a; se även Popkewitz, Barry M. & Pereyra 2001).

I senare utbildningshistoriska forskningen har man även ifrågasatt flera antaganden om modernismen som kan kopplas till upplysningsprojektet. Det gäller till exempel den utbredda framstegstanken och den påföljande linjära och teleologiska historiesynen (se t ex Axelsson & Qvarsebo 2017). Trots att de stora berättelserna numera i många fall betraktas som döda, så finns det en risk att en nya växer fram. Detta i sig behöver inte vara problematiskt, men kan bli det om de blir dogmatiska och ensidiga (Tröhler 2019). I den inriktning som stora delar av den utbildningshistoriska forskningen tagit under 2000-talet, betonas visserligen perspektivtagande och narrativer som väsentliga inslag, men det centrala är då att det rör sig om en mångfald av berättelser och perspektiv, att det finns fler sätt att skriva och tolka historien. Det tvingar oss också – och det kanske är det mest centrala i sammanhanget – att reflektera över vilka ramar som berättandets former kan ha. Förhoppningsvis kan utbildningshistoria bidra med en förståelse och nyansering av skolan och dess historia.

Det ovanstående väcker också ett antal andra frågor kring den utbildningshistoriska forskningens ställning idag. Vilken typ av frågor är det som diskuteras? Vad är det för slags historia vi vill berätta och vilken typ av berättelse är det som vi faktiskt återger? Vilka källor använder vi, hur använder vi dem och vad kan de egentligen säga? Vad har hänt med den teoretiska utvecklingen och vad kan den tillföra? Och vilka principer bör vägleda den framtida utvecklingen? Något av detta försöker föreliggande temanummer svara på. Till denna välkomnades därför artikelbidrag som från olika perspektiv kunde belysa och problematisera utbildning från förskola till universitet. Inbjudan var bred och riktade sig till alla forskare inom det ut-

bildningsvetenskapliga fältet i Norden. Nedan följer en kort presentation av de artiklar som tog sig hela vägen in i detta temanummer.

Artiklarna i detta nummer

Ett område som utbildningshistoriker har arbetat med i flera olika sammanhang är utvärderingar, det gäller såväl på en strukturell nivå som på individnivå. I temanumrets första artikel, ”Koblinger mellem økonomi og uddannelse – et rids af dansk transnational uddannelseshistorie”, diskuterar Christian Ydesen och Karen E. Andreasen utvärderingens strukturella nivå. De pekar på hur den offentliga förvaltningen av utbildningssystemen under efterkrigstiden i allmänhet har präglats av ökad inblandning av olika former av utvärderingar och prestationsmätningar. Utbildningssystemen kom, enligt Ydensen och Andreasen, alltmer att ses som hävstång för ekonomisk tillväxt och välförstånd, vilket i sin tur stärkte och utvidgade användningen av olika utvärderings- och testmetoder. Genom att få en sådan central roll har dessa mätningar över tid också fått en omfattande inverkan på skolans pedagogik. Detta har skett samtidigt som de framväxande välfärdsstaterna inkorporerat långtgående demokratiska ideal, där inkludering och lika tillgång till utbildning stått i centrum. Ydesen och Andreasen menar att dessa demokratiska ideal väcker frågor i relation till den ekonomiska inställningen till utbildning: går det att förena dessa perspektiv eller är de helt motstridiga?

I temanumrets andra artikel diskuteras utvärdering och bedömning på en individuell nivå. I artikeln ”Psykiatrisk praksis i tilknytning til skolesystemet i Danmark i 1930–1950”, skriver Björn Hamre om psykiatrins roll i skolans bedömande och sorterande arbete. Under perioden 1930–1950 synliggjordes i flera avseende skillnader mellan skolbarn i Danmark, vilket inte minst kan ses som ett resultat av utvecklingen av nya psykiatriska metoder i förhållande till skolsystemet. Det var emellertid inte bara på grund av nya och avancerade testmetoder som dessa skillnader framträdde, enligt Hamre, utan det var också ett resultat av nya samarbeten mellan olika yrkeskategorier som pedagoger, psykologer och psykiatriker. Dessa samarbeten förde med sig tämligen långtgående konsekvenser för differentieringen i skolan. I artikeln studerar Hamre hur dessa differentieringsprocesser utvecklades, dels på grund av ett samhälleligt behov av att sortera skolbarn, dels i relation till utformningen av nya discipliner och yrken inom utbildning, psykologi och psykiatri.

Andra projekt som ofta har involverat utbildningshistoriker under det senast decenniet är de – mer eller mindre uppmärksammade – så kallade vitboksprojekten. Bland annat kan nämnas den svenska regeringens vitbok om romerna *Den mörka och okända historien: Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (2014) liksom *Tvångssteriliseringarna och Svenska kyrkan 1935–1975* (1999); *Historisk tidskrifts* temanummer *Tema historikerns roll i försoning* (2016) och *Vitbok om relationen mellan Svenska kyrkan och samerna* (2016).

I det sistnämnda projektet har fler utbildningshistoriker varit inblandade, vilket beskrivs i Educare:s tredje artikel. Bidraget, med den något långa titeln: “Educational history in contemporary reconciliation processes: The church of Sweden’s “White book” on the historical relations to the Sami and the role of the history of education” är författat av Björn Norlin och David Sjögren. I artikeln lyfter de hur utbildning hör till ett av de områden där olika grupper historiskt och strukturellt har diskriminerats. Som ett resultat av det har försoningsprocesser också blivit en viktig del av det moderna samhället för att hantera orättvisor i det förflutna. I såväl Sverige som i liknande internationella försoningsprocesser i Kanada och Australien har utbildningshistoria därför kommit att spela en grundläggande roll. Utbildningshistoria är viktig i kraft av att området integrerar kunskap från så många olika discipliner – religionsstudier, språkstudier, etnologi, historia – och därigenom lyckas ge en mycket omfattande och mångfacetterad kunskapsnivå om området.

I artikeln för Norlin och Sjögren också en kritisk diskussion om vitboken som genre. De menar att som historiker är det oundvikligt att hitta problem och svagheter i denna typ av stora kunskapsgenererande projekt, varför det också är viktigt att diskutera frågor om innehåll och allmänna berättande strukturer, eller narrativer, i vitboken. Utbildningshistoriens område har alltså en mycket nationellt orienterad karaktär, vilket är en särskild nackdel när frågor kring gränsöverskridande ursprungsbefolkningar diskuteras. Norlin och Sjögren menar därför att det även i stabila demokratier finns behov av reparativa processer. För Sveriges del har detta i flera fall resulterat i en omvärdering och ifrågasättande av välfärdsstatens stora berättelse och en uppmärksamhet åt dess "mörkare" sidor vad gäller paternalism och underordning.

Ett område som ofta har passerats med tystnad inom utbildningshistoria är folkskolorna, få forskare har ägnat någon större uppmärksamhet åt den utbildningsformen. Johan Hansson skriver i temanumrets fjärde bidrag, ”Ett enande band bland Nordens alla samer: Slöjd på Samernas folkhögs-

kola/Sámij álmukallaskávllá 1942-1972”, om just folkskolans roll. Samernas folkhögskola var inte bara avstampet för en folkhögskola för samer i Sverige, utan det var också starten på en utbildning i sameslöjd på folkhögskolenivå. Som framgår av titeln studeras slöjdundervisningen vid samernas folkhögskola för att förstå förändringar i hur samisk slöjd uppfattas, men det Hansson framför allt visar är hur slöjd kan innefatta så mycket mer än bara produktion av olika hantverksföremål. I slöjd kan även aspekter av exempelvis konst, historia, kultur, identitet och kommunikation ingå. På så sätt exemplifierar visserligen sameslöjdsundervisningen den mångfald som fanns inom folkhögskoleundervisning, men visar i än högre grad på hur den slöjdande verksamheten rör undervisning som kan påverka den enskildes identitet och chanser till inkomster. Därtill kan slöjden enligt Hansson också ge folkskoleeleven möjlighet att knyta an till det egna folkets kultur och historia, samtidigt som den fostrade goda arbetare och gav eleverna nyttiga vardagsfärdigheter.

I utbildningshistorisk forskning var förskolan länge ett eftersatt område, detta har dock förbättrats under de senaste åren (se t ex Westberg 2011). Ett välkommet inslag inom den utbildningshistoriska forskningen om förskolan är studier som bygger på visuella källor – som till exempel fotografier och filmer. I temanumrets femte och sista artikel, ”Vardagligt samspel och mobila sängar i barnstorlek – en visuell historisk analys”, använder Sofia Grunditz, Anne-Li Lindgren och Sofia Frankenberg ett sådant visuellt empiriskt material när de studerar vilan i förskolan. I artikeln görs således visuella analyser av vardagsnära praktiker om vilan där både materiella och sociala villkor är centrala i framställningen. Å ena sidan fick vilan en underordnad roll på det sätt att den presenterades som en tillfällig verksamhet under dagen. Å andra sidan var vilan en viktig aktivitet när förskolans verksamhet skulle visas fram för allmänheten, då var det viktigt att iscensätta hur förskolan gjorde vila. På så sätt bidrar artikeln med ny kunskap om de materiella förutsättningar som barn och personal i förskolan hade att förhålla sig till i den dagliga verksamheten och hur detta förändras över tid. Analysen i Grunditz, Lindgren och Frankenbergs artikel visar hur vilan har använts för att ge förskolan legitimitet och identitet på flera nivåer i samhället.

Några avslutande ord

Diskussionen om utbildning för, som sagt, med sig en hel del känslor och ideologiska utgångspunkter. Redan under början av 2000-talet pekade flera

forskare på hur det kunde låta i debatten, å ena sidan beskylldes skolan för att vara flummig och stå för en relativistisk kunskapssyn, å andra sidan beskylldes den för att vara traditionell, förlegad och oförmögen att få fram relevant arbetskraft till näringslivet (se t ex Englund 2000; Hultén 2019a; Hultén 2019b).

Flera av dessa påståenden går igen i dagens mediala debatt om utbildningssystemet, med förenklingar och förhastade slutsatser som följd. Inte heller forskningen går, som vi har sett, helt fri från en del problematiska utgångspunkter. Det finns kanske, som Bengt Sandin har påpekat, alltså en del problem med att förändringar i utbildningsväsendet reduceras till konsekvenser av enskilda aktörer, som med medvetna strategier, politiska beslut och ideologiska ställningstagande driver utvecklingen framåt i önskad riktning (Sandin 2003). Inte sällan beskrivs då skolans förändringar med förenklade kontexter, med facit i hand där en normalhistoria oemotsagd får ta form. I detta finns en betydande risk att man tillskriver personer och perioder tankar och idéer som de inte hade. Förhoppningsvis kan en god utbildningshistoria – om utbildningshistoria nu bara får vara historia och inte något annat – bidra till att motverka dessa förenklade och ibland förklenande, tendenser att beskriva utbildning (Depaepes 2010b; Larsson 2017).

Det är heller inte bara till den politiska eller mediala debatten som utbildningshistoria har bidrag att ge, det finns flera andra sammanhang. Ett sådant viktigt sammanhang där utbildningshistoria borde ha ett större utrymme är lärarutbildningarna, där de historiska perspektiven behandlats undantagsvis eller i förbigående (SOU 2008:109; Westberg 2017). Utbildningshistoria kan bidra med en ökad förståelse för skolan ur ett längre historiskt perspektiv och ge en mer distinkt förståelse för komplexa kontexter. Förhoppningsvis kan det också hjälpa studenten att skapa en kritisk distans till anakronistiska och schematiska framställningar av historien, inte minst genom god källkritik. Det är därför angeläget att också inom framtidens utbildningshistoria behålla och utveckla en kritisk udd som är väl förankrad.

Som flera historiker påpekat så formas vår kunskap om historien kanske inte i första hand av det förflutna, utan av historievetenskapliga angreppssätt. Det förutsätter ett avstånd i tid som möjliggör den projektion, eller den subjektiva historicitet, som forskaren upptäcker och kan beteckna som anorlunda eller vara avvikande i det förflutna (Depaepes 2010a). Det innebär emellertid inte att historiska tolkningar enbart är konstruktioner, eller att det skulle röra sig om fria fantasier. Historikern har, som Roddy Nilsson skriver, bara tillgång till återgivning (representationer) av verkligheten. Represen-

tationer ska då förstås som ersättning, inte avbildning eller avspegling, av verkligheten (Nilsson, 2005).

Med detta sagt kan den utbildningshistoriska forskningens uppgift inte i första hand vara att bedöma eller fördöma det förflutna, utan disciplinens främsta uppgift bör vara att presentera tolkningar av vad som skedde i förfluten tid. På så sätt kan vi bättre söka förstå dåtida aktörers tankar och handlingar, utan att vare sig idealisera eller ondgöra oss över dessa. För att öka antalet tolkningsmöjligheter är det därför lämpligt att studera förfluten tid från så många olika perspektiv och nivåer som möjligt. För att förstå historisk förändring behöver denna förändring också placeras i sitt sammanhang och till detta kan utbildningshistoriens tvärvetenskapliga hållning förhoppningsvis bidra på ett fruktbart sätt.

Referenslista

- Axelsson, Thom (2007). *Rätt elev i rätt klass: Skola, begåvning och styrning 1910–1950*. (diss.) Linköping: Tema.
- Axelsson, Thom & Qvarsebo, Jonas (2017) *Maktens skepnader och effekter: En maktanalys i Foucaults anda*, Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Anne, Larsson Esbjörn, Michaelsson, Madeleine, Westberg, Johannes & Åkerlund, Andreas, (red.) (2017) *Utbildningens revolutioner: Till studiet av utbildningshistorisk förändring*, Uppsala: Utbildningshistoriska meddelanden 5.
- Berg, Gunnar (2017) ”Skolans statliga uppdrag: kompetensutveckling och kultureproduktion” *Pedagogisk forskning i Sverige*, Vol 23, nr. 5.
- Broady, Donald, Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes (2010) ”Utbildningens sociala och kulturella historia – en översikt” i Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (red.) *Utbildningens sociala och kulturella historia Meddelanden från den fjärde nordiska utbildningshistoriska konferensen*, Uppsala: SEC.
- Corsaro, William A. (2014) *The Sociology of Childhood*, (fourth edition), London: SAGE Publications Inc.
- Depaepes, Marc (2010a) ”Utbildningshistoria som forskningsområde Några historiografiska, teoretiska och metodologiska synpunkter”, i Esbjörn Larsson & Johannes Westberg (red.) *Utbildningens sociala och kulturella historia Meddelanden från den fjärde nordiska utbildningshistoriska konferensen*, Uppsala: SEC.

- Depaepe, Marc (2010b) "The Ten Commandments of Good Practices in History of Education Research", *Zeitschrift für pädagogische Historiographie* 16.
- DN (2018, 2018-07-02), "Kunskapskolan är bästa medicinen mot fakta-Resistens", *Dagens Nyheter*, Isak Skogstad.
- Englund, Tomas (2000) "Högre utbildning och demokrati", *Utbildning & demokrati*, nr. 1.
- Englund, Tomas (2004) "Nya tendenser inom pedagogikdisciplinen under de tre senaste decennierna", *Pedagogisk forskning i Sverige*, nr. 1.
- Expressen* (2016, 2016-08-25) "Modig professor krossar flumskolan", Ann-Charlotte Marteus.
- Florin, Christina (1987) *Kampen om katedern: Feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860–1906*, Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Forsberg, Eva & Sundberg, Daniel (2017) "Formeringen av det pedagogiska kunskapsområdet – mot ett forskningsprogram", *Pedagogisk forskning i Sverige*, Vol 23, nr. 5.
- GP (2016, 2016-09-20) "Skolans djupa kris stavas Jan Björklund (L)", *Göteborgs-Posten*, Sten Svensson, Daniel Suhonen, Mats Wingborg.
- Historisk tidskrift* (2016), Tema historikerns roll i försoning. Nr 3.
- Hobsbawm, Eric (1988). "History from Below – Some Reflections." i *History from Below: Studies in Popular Protest and Popular Ideology*, edited by Frederick Krantz, 13-27. Oxford: Basil Blackwell.
- Hultén, Magnus (2019a) "Vår tids rädsla för flum", *Skola och Samhälle*.
- Hultén, Magnus (2019b, kommande) *Striden om den goda skolan: Hur kunskapsfrågan enat, splittrat och förändrat svensk skola och skoldebatt*, Lund: Nordic Academic Press.
- Hunter, Ian (1994) *Rethinking the School: Subjectivity, bureaucracy, criticism*, New York: St. Martin Press.
- Hunter, Ian (1996) "Assembling the school", i *Foucault and political reason: Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government*, ed. Andrew Barry, Thomas Osborne, Nikolas Rose, London: ULC Press.
- James, Allison & Prout, Alan (red.) (2014) *Constructing and Reconstructing Childhood Contemporary issues in the sociological study of childhood*, London: Imprint Routledge.
- Landahl, Joakim (2015) "Emotions, power and the advent of mass schooling" *Paedagogica historica*, Vol. 51, no 1-2, p. 104-116.

- Larsson, Anna (2010) ”Mobbningsfrågan i förändring Efterkrigstidens synsätt på skolbarns kamratrelationer”, *Historisk Tidskrift*, Vol. 130, (2): 241–264.
- Larsson, Anna; Norlin, Björn; Rönnlund, Maria (2017) *Den svenska skolgårdens historia: skolans utemiljö som pedagogiskt och socialt rum*, Umeå: Umeå studies in history and education, 16.
- Lejon, Kjell O (1999) *Tvångssteriliseringarna och Svenska kyrkan 1935–1975*, Uppsala: Svenska Kyrkans Forskningsråd.
- Liedman, Sven-Eric, (2000) ”Demokrati, kunskap och fantasi”, *Utbildning & demokrati*, nr. 1.
- Liedman, Sven-Eric, (2003) *I skuggan av framtiden: Modernitetens idéhistoria*, Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Lindmark, Daniel, (2015) “Educational History in the Nordic Region: Reflections from a Swedish Perspective”. *Espacio, Tiempo y Educació*, 2(2): 7–22.
- Larsson, Esbjörn (2017) ”Enhetsskoletanken som försvann” i Berg, Anne, Larsson Esbjörn, Michaelsson, Madeleine, Westberg, Johannes & Åkerlund, Andreas, (red.) *Utbildningens revolutioner: Till studiet av utbildningshistorisk förändring*, Uppsala: Utbildningshistoriska meddelanden 5.
- Larsson, Esbjörn & Westberg, Johannes (2019) *Utbildningshistoria – en introduktion*, (upp. 3) Lund: Studentlitteratur.
- Linné, Agneta, (2018) ”Pedagogik, institution och kunskapsobjekt: Personliga noteringar och reflektioner”, *Pedagogisk forskning i Sverige*, Vol. 23, nr 5.
- Lyotard, Jean-Francois (1984) *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*, tran. Geoff Bennington and Brian Massumi, Manchester: Manchester University Press.
- Malpas, Simon (2003) *Jean-Francois Lyotard*, London and New York: Routledge.
- Nilsson, Roddy (2005) ”Postmodernism, källkritik och historieskrivning”, *Historisk tidskrift*, nr 2.
- Petterson, Lars (2003) ”Pedagogik och historia: En komplicerad förbindelse”, i Staffan Selanders (red.) *Kobran, nallen och majjen: Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, Myndighet för skolutveckling.
- Popkewitz, Thomas S., Franklin, Barry M. & Pereyra, Miguel A. (2001) ”History, the Problem of Knowledge and the New Cultural History of Schooling”, i Thomas S. Popkewitz, Barry M. Franklin & Miguel A.

- Pereyra (eds.), *Cultural History and Education: Critical Essays on Knowledge and Schooling*, New York/London, Routledge Falmer 2001, s. 3–42.
- Sandin, Bengt (1986) *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan: Folkundervisning och barnuppföstran i svenska städer*, Lund: Arkiv.
- Sandin, Bengt (2003) ”Skolan, barnen och samhället i ett historiskt perspektiv”, i Staffan Selander (red.) *Kobran, nallen och majjen: Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*, Myndighet för skolutveckling.
- Sandin, Bengt & Sundkvist, Maria (2014) *Barn, barndom och samhälle – Svensk utbildningshistoria*. Malmö: Gleerups.
- Sandin, Bengt & Säljö, Roger (red.) (2006) ”Utbildningsvetenskap”, i *Utbildningsvetenskap – ett kunskapsområde under formering*, Stockholm: Carlssons.
- SOU 2008:109 *En hållbar lärarutbildning: Betänkande*, Stockholm.
- SvD (2016, 2016-12-06) ”Björklunds reformer bakom lyft i skolan”, *Svenska Dagbladet*, Joar Forssell & Romina Pourmokhtari,
- SvD (2017, 2016-08-20) ”Synen på kunskap är skolans största problem”, *Svenska Dagbladet*, Inger Enkvist, Magnus Henrekson, Martin Ingvar & Ingrid Wällgren.
- Tröhler, Daniel (2019 kommande) "School legislation, mass schooling, and historiography", i Johannes Westberg, Lukas Boser & Ingrid Brühwiler (red.) *School Acts and the Rise of Mass Schooling: Education Policy in the Long Nineteenth Century*, London: Palgrave Macmillan
- Vitbok om relationen mellan Svenska kyrkan och samerna* (2016),
/www.svenskakyrkan.se/forskning/vitboken
- Westberg, Johannes (2011) ”Förskolan historia: En introduktion till ett växande forskningsfält”, i Johannes Westberg (red.) *Förskolans aktörer: Stat, kår och individ i förskolans historia*, Uppsala: Swedish Science Press.
- Westberg, Johannes (2017) ”Vad är utbildningshistoria? Ett utbildningsfälts historia, framtid och relation till pedagogikämnet”, *Utbildning & demokrati*, nr 3 2017.
- Westberg, Johannes (2018), “A Comparative History from Below? A Local and Mundane International History of Nineteenth Century Schooling”, *Rivista di storia dell'educazione* vol. 5, no. 2, 111–132. <https://doi.org/10.4454/rse.v5i2.148>).